

Hitlerizem v širši okolici Maribora v tridesetih letih 20. stoletja¹

Mateja Ratej*

1.01 Izvirni znanstveni članek
UDK 94:329.18(497.412)"193"

Mateja Ratej: Hitlerizem v širši okolici Maribora v tridesetih letih 20. stoletja. Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor 90=55(2019), 2, str. 19–41

Avtorica se v kulturno zgodovinski študiji ukvarja s pojavom hitlerizma na širšem območju Maribora v tridesetih letih 20. stoletja. Ker je bil hitlerizem v Kraljevini Jugoslaviji prepovedana politična dejavnost, je mogoče primere suma širjenja hitlerjevske propagande v tridesetih letih 20. stoletja spremljati v kazenskih spisih okrožnega sodišča v Mariboru. Iz njih sledi, da so leta 1939 po obnovi delovanja Kulturbunda v to nemško društvo ob bogati agitaciji vstopali tudi številni Slovenci širše mariborske okolice. Poenostavljeno, črno-belo zamisel, da bi (zlasti štajerske) Slovence, ki so se v okviru sočasnih socialnih gibanj ogrevali za nacistično ideologijo, izenačili in odpravili z deviantno oznako nemčurji, ki je zadevala čas nacionalnih gibanj v drugi polovici 19. stoletja, sprejelo tudi slovensko zgodovinopisje druge polovice 20. stoletja, kar je znatno zavrlo procese skupnostnega soočanja z lastno preteklostjo. Avtorica ugotavlja, da pri tistih, ki so zlasti po *Anschlussu* (1938) v Hitlerjevi ideologiji videli boljšo prihodnost, ni šlo za odklonsko obnašanje posameznih odpadnikov v nacionalnem gibanju, temveč za množično psihozo prebivalstva na severni jugoslovanski meji, ki je izvirala iz okoliščin velike socialne neenakosti.

Ključne besede: hitlerizem, Tomo Turato, Josip Kolšek, Josip Čemer, zgodovina mentalitet

¹ Obsežnejše besedilo o hitlerizmu na širšem območju Maribora v tridesetih letih 20. stoletja bo avtorica objavila v monografiji *Svastika na pokopališkem zidu*, ki bo izšla pri založbi Beletrina ob osemdesetletnici nemške okupacije.

* dr. Mateja Ratej, znanstvena sodelavka, Inštitut za kulturno zgodovino ZRC SAZU, Novi trg 1, 1000 Ljubljana, Slovenija, mratej@zrc-sazu.si

1.01 Original Scientific Article
UDC 94:329.18(497.412)"193"

Mateja Ratej: Hitlerism in the Wider Maribor Surroundings in the 1930s. Review for History and Ethnography, Maribor 90=55(2019), 2, pp. 19–41

The author of this cultural-historical treatise discusses Hitlerism in the wider Maribor surroundings in the 1930s. Hitlerism was a prohibited political activity in the Kingdom of Yugoslavia and therefore the cases of suspected spread of Hitler propaganda can be analysed based on the Maribor district court criminal records. These records show that in 1939, after the revival of Kulturbund, many Slovenes from Maribor and its wider surroundings joined this German society. Simply said, the black-white idea to unify all (foremost Styria) Slovenes that were impressed by the Nazi ideology with the deviant remark Germanophiles and which was characteristic for the nationalistic movements in the second half of the 19th century, was also accepted by the 20th Slovene historiography. The above mentioned heavily influenced the processes of collective facing one's past. The author states that people who, mostly after the *Anschluss* (1938), saw a better future in Hitler's ideology did not behave in a deviant manner like rebellious individuals in a national movement, but it was more of a case of a mass psychosis of people on the northern Yugoslav border, which was the result of huge social inequality.

Key words: Hitlerism, Tomo Turato, Josip Kolšek, Josip Čemer, history of mentalities

Podatek, da je slovensko štajersko prebivalstvo v tridesetih letih 20. stoletja in zlasti v letih pred drugo svetovno vojno v nezanemarljivem številu željno pričakovalo nemško vojaško vkorakanje, je dobro znan zlasti v slovenski literaturi in spominskih izdajah tedaj živečih posameznikov.² Zdi se, da je prav zaradi fikcijskega mesta, kjer je bilo večinoma vpisano, to občutje množičnega pričakovanja nemške okupacije običajno odpravljeno kot karikiran, nekoliko namišljen in pretiravanja poln prizor razbrzdanega pričakovanja nacističnega režima na Štajerskem, ki naj bi v ideološko obarvanem leposlovju po drugi svetovni vojni služil za nazorno ilustracijo zaslepljene (Nemcem naklonjene) večine in uporne manjšine, ki je z nečloveškimi naporimi organizirala odpor proti okupatorju in sčasoma v upor mukoma pritegnila tudi množice štajerskih Slovencev, zaljubljenih v karizmo Adolfa Hitlerja.

Hitlerizem slovenskega štajerskega prebivalstva v veliki večini primerov ni pomenil organiziranega političnega delovanja v Hitlerjevi Nacionalsocialistični nemški delavski stranki, temveč je bil izražen v bolj ali manj odkritem simpatiziranju z nacističnim redom. Hitlerizem je štajerskim Slovincem pomenil predstavo o boljšem življenju, ki so ga videli v nemški državi od trenutka, ko je njeno vodenje prevzel Adolf Hitler. Ko so se začeli mariborski Nemci

² Za začetek in v ilustracijo omenimo pripoved Prežihovega Voranca v: *Zbrano delo*, 9. knjiga, 56.

kot »varuhi (južne nemške) jezikovne meje« v tridesetih letih 20. stoletja intenzivno obračati k nacizmu, ki jim je v prvi vrsti pomenil vnovično priključitev rodne dežele nemškemu kulturnemu krogu,³ so jim zaradi lojalnosti, ekonomske odvisnosti in v upanju po večji blaginji sledili tudi mnogi njihovi slovenski delavci in uslužbenci, med katerimi si je vsaj starejša generacija že po razpadu Avstro-Ogrske svojo prihodnost tako in tako predstavljala le v okvirih znane preteklosti (avstronostagija).

Nacionalna identiteta za nižje izobraženo in socialno podrejeno prebivalstvo Štajerske med svetovnjima vojnoma pogosto ni predstavljala kriterija umestitve v skupnost, ker jim življenjske okoliščine večinoma niso dopuščale vztrajanja v stališčih o abstraktnih nazorskih vprašanjih.⁴ Politična misel, ki je po prvi svetovni vojni vzpostavila narodnostno vprašanje kot ekskluzivno politično vprašanje,⁵ poleg tega ni več nagovarjala generacij desetletje kasneje, saj so te terjale jasno politično artikulacijo socialnega vprašanja pred nacionalnim, kar je bilo vidno tako v silovitosti razvoja komunističnega gibanja kot v strmem vzponu nacistične ideologije.

Tudi celjski slikar Dore Klemenčič se je lahko kot rezervni oficir jugoslovanske vojske ob začetku okupacije leta 1941 v občestni gostilni na Dolenjskem prepričal, da je razlika med nemškim redom in po balkansko nelogično, neracionalno in mnogokrat povsem stihijsko realnostjo jugoslovanske države marsikaterega Slovenca navdala z nestrpnim pričakovanjem Hitlerjeve vojske. Tega ni mogel razumeti, v mislih mu je neprestano odmeval monolog Štajerca, ki je glasno in prepričano pojasnjeval gostom v gostilni: »Nemci delajo, delajo, oni so flisig. Nimajo časa se pucat. Oni grejo forverc! Aber jooo! To ni več hohštapteraj totih Srbov. Pri Nemcih je treba biti flisig. Oni imajo red. Vsak bo živel dobro, kdor dela ... aber jooo.«⁶

* * *

Ker je bil hitlerizem v Kraljevini Jugoslaviji prepovedana politična dejavnost in ga je podobno kot komunizem obravnavalo posebno Državno sodišče za zaščito države v Beogradu, ki je kot izredno sodišče obravnavalo postopke v zvezi z rušenjem državne ureditve, je mogoče primere suma širjenja

³ Pollack, *Smrt v bunkerju*, 18, 78–79; Judson, *Guardians of the Nation. Activists on the language frontiers of Imperial Austria*, 254; Jančar, *In ljubezen tudi*, 51.

⁴ Judson, *Guardians of the Nation*, 238; Glej tudi monografije avtorice *Vojna po vojni; štajerske kmečke družine v dvajsetih letih 20. stoletja* in *Markuzzijev madež; rojevanje človekovih pravic po prvi svetovni vojni*.

⁵ Šnuderl, *Osvobojene meje*, 185.

⁶ Klemenčič – Maj, *Izgubljeni zapiski*, 41.

hitlerjevske propagande v tridesetih letih 20. stoletja spremljati v kazenskih spisih okrožnega sodišča v Mariboru, ki jih hrani mariborski Pokrajinski arhiv. Mariborsko okrožno sodišče je v tridesetih letih 20. stoletja obsegalo sreska oziroma okrajna sodišča v Marenbergu (današnje Radlje), Ormožu, Prevaljah, Ptuju, Slovenski Bistrici, Mariboru in Lenartu; okrajna sodišča v Gornji Radgoni, Ljutomeru in Dolnji Lendavi so bila leta 1938 priključena k novo oblikovanemu okrožnemu sodišču v Murski Soboti, ki je dotlej podobno kot njemu priključena sodilo pod mariborsko okrožno sodišče.⁷

Kot sledi iz kazenskih spisov, so leta 1939 po obnovi delovanja Kulturbunda (Švabsko-nemška prosvetna zveza oziroma Schwäbisch-Deutscher Kulturbund) vanj ob bogati agitaciji vstopali tudi številni Slovenci širše mariborske okolice. Vendarle je poenostavljeno črno-belo zamisel, da bi (zlasti štajerske) Slovence, ki so se v okviru sočasnih socialnih gibanj ogrevali za nacistično ideologijo, izenačili in odpravili z deviantno oznako nemčurji, ki je zadevala čas nacionalnih gibanj v drugi polovici 19. stoletja,⁸ sprejelo tudi slovensko zgodovinopisje druge polovice 20. stoletja, kar je znatno zavrlo procese skupnostnega soočanja z lastno preteklostjo. Da pri tistih, ki so zlasti po nemški priključitvi Avstrije leta 1938 v Hitlerjevi ideologiji videli boljšo prihodnost, ni šlo za odklonsko obnašanje posameznih odpadnikov v nacionalnem gibanju, temveč za množično psihozo prebivalstva na severni jugoslovanski meji, ki je izvirala iz okoliščin velike socialne neenakosti, med drugim razkrivajo kazenskim spisom priložena »pisma o glasu« – za osumljenca je takšno osebnostno karakteristiko izdala matična občina, ki govorijo o tem, da je v večini primerov šlo za običajne ljudi »na dobrem glasu«.

Večina nosilcev kazenskih zadev hitlerizma so bili mariborski, ptujski in okoliški Slovenci delavskega, obrtniškega ali kmečkega stanu (zlasti viničarji mariborske okolice, Haloz in Slovenskih goric) ter delavci in kmetje Dravske in Mežiške doline ter Kozjaka, ki so v bolj ali manj sproščenih okoliščinah na javnih mestih opevali verjeten prihod Hitlerja, da bi »naredil red«, pognal Čiče (primorski begunci) in Srbe ter vrnil Štajersko tja, kamor spada, tj. v nemške roke. Mržnja, ki se je razvila zlasti med mariborskimi Slovenci do primorskih rojakov, ki so prišli v Maribor kot begunci po prvi svetovni vojni in so po mnenju prvih zasedali mesta v najboljših državnih službah, je po nemški zasedbi Avstrije dosegla vrhunec in je bila (ob odsotnosti judovskega prebivalstva) pri mnogih ekonomsko obubožanih Štajercih učinkovit sprožilec za priklon nacistični ideji, k čemur je znatno pripomogla politična dikcija nemške narodne manjšine.

⁷ Melik, *V imenu Njegovega Veličanstva Kralja!*, 39, 125–126.

⁸ Glej npr.: Hitlerjevstvo in nemškutarstvo, *Slovenski gospodar*, 8. 8. 1934, 1.

Jugoslovanska država je politični vzpon Hitlerja od prihoda na oblast leta 1933 spremljala s slabo prikrito naklonjenostjo,⁹ o čemer je govorila tudi vloga posebnega beograjskega Državnega sodišča za zaščito države. Tamkajšnji državni tožilci so zadeve hitlerizma, ki bi jih morali obravnavati enako energično, kot so to zgledno počeli v primerih obtožb zaradi komunizma, vračali v obravnavo na redno sodišče s predlogom o sojenju po Zakonu o zaščiti javne varnosti in reda v državi oziroma so jih zavračali z utemeljitvijo, da ni osnove za kazenski pregon. Mariborsko sodišče je nato zlasti v prvi polovici tridesetih let 20. stoletja primere večkrat puščalo nezaključene, po letu 1938 pa je protagonistom hitlerjevske propagande izrekalo kazni od najvišje zaporne, t. i. robije, do pogostejših strogega zapora ali pripora. Kljub splošni amnestiji s 5. septembra 1939, ki je zadevala predvsem obsojence za hitlerjevsko propagando, kar je na mariborskem okrožnem sodišču rešilo zapora vsaj trideset oseb, je bilo največ sodb zaradi hitlerizma izrečenih prav v tem letu. Bolj ko se je nato bližala vojna, hitreje so tudi mariborski sodniki večkrat zgolj z zaslišanji ali oprostilnimi sodbami zaključevali kazenske zadeve, ki so zadevale hitlerizem, in več je bilo pritožb mariborskega državnega tožilstva na premile sodbe.

»Mi v Mariboru zajebavamo žandarmerijo in policijo, pa nam nič ne morejo,« se je spomladi 1939 pred kmečkimi fanti iz Gorišnice pohvalil mladi domačin, ki je kot delavec delavnice državnih železnic začasno bival na mariborskem Pobrežju.¹⁰ Kljub nazorni ilustraciji slovenskega hitlerjanca o boleči nemoči mariborske policije pri preganjanju hitlerizma so morali privrženci skrajne ideologije vendarle vse do aprila 1941 računati z zapornimi kaznimi. Sistem je vselej propusten za pogumne posameznike, ki so pripravljeni prevzeti osebno tveganje, to je v primerih sojenja obtoženim hitlerjevske propagande dokazoval mariborski državni tožilec Karl Košenina (letnica rojstva in smrti neznani), a tudi mariborska sodnika, Korošec iz Borovelj Josip Čemer (1888–?) in na otoku Krku rojeni agilni član Sokola Tomo Turato (1885–?). Medtem ko sta bila sodnika v letih najhujšega porasta hitlerizma (1938–1939) bolj ali manj nepopustljiv in dosleden tandem, je v letu 1940 Turata nadomestil mlajši Josip Kolšek (1897–?). Omenjeni pravniki so bili še zadnji branik proti hitlerizmu v službi države na širšem območju Maribora v času, ko je tam pred koncem tridesetih let 20. stoletja le še malokdo verjel, da bo Kraljevina Jugoslavija obstala.

Primere hitlerizma je v prvi polovici tridesetih let 20. stoletja na mariborskem okrožnem sodišču obravnaval sodnik Josip Tombak (1881–?), prvo ohranjeno sodbo s področja hitlerizma pa je aprila 1932 dosodil sodnik

⁹ Čulinović, *Jugoslavija između dva rata*, 2. del, 67; Nećak, *Avstrijska legija II.*, 30–35.

¹⁰ Pokrajinski arhiv Maribor (dalje PAM), fond: Okrožno sodišče Maribor 1898–1941, Kzp VII 772/39, prijava žandarmerijske stanice v Gorišnici, 16. 5. 1939.

Ivan Zemljič (1877–?).¹¹ Zgovorno je dejstvo, da se po letu 1941 izgubi sled za mariborskimi pravniki, ki so bili povezani z (resda bolj malo uspešnim) zadrževanjem nacifikacije Slovencev širšega mariborskega prostora. Čeprav se je Josip Kolšek po vrnitvi iz Nemčije (verjetno iz koncentracijskega taborišča) avgusta 1945 ponovno vselil v družinsko stanovanje hiše na mariborski Kopališki ulici, ki je bila tedaj del narodne imovine, pred vojno pa je bila v lasti nemškega odvetnika Otta Blankeja,¹² se ni moč ubraniti vtisa, da tako kot slovenska skupnost po koncu druge svetovne vojne ni želela govoriti o slovenskih privržencih Adolfa Hitlerja, tako tudi ni imela interesa po ohranjanju spomina na sodnike, ki so bili v najtežjih razmerah čistilci Avgijevega hleva – mariborskega javnega govora in prostora.

Čeprav so zlasti komunistični pisci v tridesetih letih 20. stoletja pogosto in dosledno pisali o nevarnosti razrasta hitlerizma med slovenskim prebivalstvom ob severni jugoslovanski meji, ki so jo vsaj nekateri omalovaževali kot »versajski plot«, in je jasno odklonilna dikcija do hitlerizma dobila svoje mesto tudi v tedanjem mariborskem javnem prostoru, že površen prelet kazenskih spisov s področja hitlerjevske propagande razkriva presenetljivo podrobnost.¹³ V desetletju pred vojno se je v splošnem pojmovanju mestoma izrisovalo precej nejasno razlikovanje med (prav tako ilegalno delujočim) komunizmom in nacizmom, ki je med nižje izobraženim in politično neosveščenim prebivalstvom širšega mariborskega prostora oboje veljalo za skrajno, dražljivo in nekoliko romantično obliko političnega boja.

Glede na obstoj več kot sto petdeset spisov, ki se nanašajo na hitlerizem in jih bom podrobneje obravnavala v nastajajoči znanstveni monografiji, je verjetnost, da je gradivo okrnjeno, majhna, a zaradi kasnejšega nastopa nacističnega režima v Mariboru vendarle ne nična, še posebno, ker med akterji spisov skorajda ni pripadnikov mariborske nemške skupnosti, nekateri kazenski spisi najbolj vnetih nemško usmerjenih obsojencev pa kljub izdanim obtožnicam in razpisanim glavnim razpravam ne vsebujejo sodb. Za pričujočo raziskavo so vsi kazenski primeri enako relevantni, naj so se zaključili s sodbo ali zgolj z zaslišanjem, saj dokazujejo, da so inkriminirane izjave, ki so bile večinoma predmet kazenskih zadev, obstajale v javnem diskurzu ne glede na to, da jih sodstvo ni bilo zmožno vselej sankcionirati. S kulturno zgodovinskega vidika

¹¹ PAM, fond: Mestna občina Maribor, Gospodinjska kartoteka; Sokolstvo, *Mariborski večernik Jutra*, 22. 1. 1938, 2; Arhiv Slovenskega biografskega leksikona (ZRC SAZU), »Dr. Ivan Hojnik«, *Jutro*, 20. 9. 1939; *Seznam osebja pravosodne uprave za Slovenijo*, 14, 17.

¹² PAM, fond: Mestna občina Maribor, Gospodinjska kartoteka.

¹³ Kraigher, *Slovenstvo in hitlerizem*, 408–414; Prežihov Voranc, *Zbrano delo*, 9. knjiga, 119; Obramba zoper hitlerizem, *Slovenski gospodar*, 18. 10. 1933, 1; Eno leto hitlerjanstva, *Slovenski gospodar*, 7. 2. 1934, 1; Hitlerjevstvo in nemškutarstvo, *Slovenski gospodar*, 8. 8. 1934, 1; Nevarna gibanja hitlerjancev v Gradcu, *Slovenski gospodar*, 2. 3. 1938, 1.

nas bolj kot posamična kazniva dejanja zanima splošna družbena klima trenutka pred drugo svetovno vojno, na katero so tovrstna kazniva dejanja brez dvoma močno vplivala.

Če je od začetka tridesetih let 20. stoletja do leta 1937 mariborsko okrožno sodišče vsako leto obravnavalo po nekaj kazenskih zadev (od tri do pet), ki so zadevale hitlerizem, je številka močno poskočila leta 1938 (na skoraj dvajset), kar je bila posledica nemške priključitve Avstrije. Z nemškim napadom na Poljsko je postajalo leta 1939 število zadev malodane neobvladljivo (sedemdeset), medtem ko je bilo leta 1940 s hitlerizmom povezanih nekaj manj kot petdeset zadev, upad pa je bil nemara povezan z vsaj delno streznitvijo mariborskega in okoliškega prebivalstva glede na nemško izrazito napadalno vlogo v dotedanem poteku vojne v Evropi. Do aprila 1941 je mariborsko okrožno sodišče spet obravnavalo skoraj deset kazenskih zadev, nastalih zaradi simpatiziranja s Hitlerjevo ideologijo.

* * *

Kovač Franc Zel, ki je izhajal z Dravskega polja, je sredi tridesetih let 20. stoletja živel na mariborskem Pobrežju. Maja 1935 sta ga policiji prijavila zakonca Mastnak, ki sta bila Zelova podnajemnika, saj je z njima grobo obračunal zaradi moževe udeležbe na majskih parlamentarnih volitvah, medtem ko je bila soproga, ki v prvi jugoslovanski državi kot ženska ni imela volilne pravice, od stanodajalca tepena. Ogorčena nad prikazanim je prijela za kuhinjski nož, ki ga je po medsebojnem prerivanju na srečo vseh vpletenih dobil v roke, zlomil in odvrigel napadeni Mastnak, ki se je preživljal kot tkalec. Nemir se je tedaj toliko polegel, da je Zel lahko ubesedil svoj srd, rekoč Mastnaku: »Zakaj si šel volit danes? Ko bi bil tukaj Hitler, bi šel tudi jaz volit, a ko so take svinje v Jugoslaviji, nisem šel in tudi ti ne bi smel iti.« Takoj zatem je Zel zakoncema odpovedal stanovanje. Čeprav je po zaslišanju »trdovratno zanimal« protidrжавno vedenje, je policijski zapisnik vendarle pred zaključno piko nasilneža označil kot verjetnega simpatizerja Adolfa Hitlerja.¹⁴

Triintridesetletni Zel, ki je imel ženo in dva otroka ter je svoj priimek zapisoval kot Sel, je na zaslišanju povedal, da sta ga še ne tridesetletna zakonca spravila ob živce z nenehnim pozivanjem, naj se udeleži volitev. Ker je marca 1935 po njegovem mnenju neupravičeno izgubil službo kovača v delavnici državnih železnic, je bil jezen na jugoslovansko oblast, zato na udeležbo na

¹⁴ PAM, fond: Okrožno sodišče Maribor 1898–1941, Kzp VI 585/35, poročilo žandarmerijske stanice Tezno mariborskemu državnemu tožilstvu, 7. 5. 1935.

volitvah še pomislil ni.¹⁵ V obtožnici mariborskega državnega tožilstva je bilo sredi junija 1935 poudarjeno, da je Zelov izpad sprožal »nerazpoloženje zoper politični red v državi«, zaradi česar je bil v začetku oktobra 1935 obsojen (sodnik Josip Tombak) na plačilo denarne kazni oziroma v primeru neizterljivosti na osemdnevno zaporno kazen.¹⁶

V letu 1937 mariborsko okrožno sodišče ni obravnavalo primerov hitlerjevske propagande, takšen izkaz kazensko pravne dokumentacije, ki je bil povezan s poostrenim nadzorom režima in policijskih organov nad komunističnim gibanjem, pa ni mogel biti odraz realnega stanja duha v Mariboru in okolici, kjer je že v naslednjem letu dobesedno izbruhnil vulkan slavljenja in občudovanja nacističnega režima. O trdni prisotnosti hitlerizma v slovenskem prostoru je govorila tudi brošura *Hitlerjevci v Sloveniji*, ki je izšla ob koncu leta 1937 pod idejnim vodstvom levičarskega študenta ljubljanske univerze Bena Andervalda in je bila že v januarju naslednjega leta z odlokom ministra za notranje zadeve Antona Korošca prepovedana, medtem ko se je Andervald zagovarjal pred ljubljanskim sodiščem.¹⁷

Brošura na osemindvajsetih straneh je bila pravzaprav zbirka kratkih poročil o hitlerjanskem gibanju iz nekaterih najbolj izpostavljenih slovenskih mest: Maribora, Ptuja, Slovenske Bistrice, Slovenskih Konjic, Kočevja, Celja, Šoštanja, Hrastnika, Ljubljane in z Jesenic. Kot je bilo značilno za tedanjo komunistično dikcijo, so pisci (verjetno Andervald) že uvodoma brez ovinjarjenja zapisali: »Hitlerjevci hočejo Slovenijo! Vemo, da se bo zdela mnogim, premnogim ta trditev pretirana. Toda prav zato, da to trditev dokažemo, da pokažemo, kako vsestransko se oni pripravljajo za zavzetje Slovenije z mečem v roki, prav zato izdajamo to knjižico. Zlasti pa jo izdajamo zato, da bo vzdramila vse Slovence in jih pomagala združiti proti skupnemu sovražniku, ki nam preti vzeti naš slovenski jezik, našo slovensko kulturo, našo svobodo in naš kruh. Hitlerjevci hočejo Slovenijo. Ona bi jim odprla pot na Balkan, na Jadran in v Sredozemlje, ona bi jim olajšala 'Drang nach Osten' – pot do tujih bogastev.«¹⁸

Pisec poročila iz Maribora je ocenjeval, da je bila tamkajšnja nemška narodna manjšina do Hitlerjevega prihoda na oblast lojalna jugoslovanski državi, medtem ko je prišlo zlasti v drugi polovici tridesetih letih 20. stoletja do

¹⁵ PAM, fond: Okrožno sodišče Maribor 1898–1941, Kzp VI 585/35, Zaslišba obdolženca – Franc Zel, 29. 5. 1935.

¹⁶ PAM, fond: Okrožno sodišče Maribor 1898–1941, Kzp VI 585/35, obtožnica, 18. 6. 1935; V imenu Nj. Vel. kralja, 7. 10. 1935.

¹⁷ *Hitlerjevci v Sloveniji*, *Slovenska vas*, 1. 1. 1938, 3; Prepovedana brošura, *Glas delavca*, 21. 1. 1938, 2; Vlasto Kopač, Trem tovarišem, *Planinski vestnik*, junij 2015.

¹⁸ *Hitlerjevci v Sloveniji*, 1. (Za prijazno posredovanje kopije brošure se zahvaljujem sodelavcem domoznanskega oddelka celjske osrednje knjižnice.)

drastične spremembe njihovih pogledov, vidne že v oblačilni kulturi – moški so v znak privrženosti nemštvu nosili kratke jopiče, bele nogavice in zelen ali rjav štajerski klobuk, ženske pa zeleno ali rdeče obrobljene bele ali črne majice, bele nogavice in štajerske klobuke. Mnoge mariborske trgovine in trafike so krasile Hitlerjeve slike, v nemškem jeziku izhajajoči *Mariborer Zeitung* pa je postal žarišče širjenja nacistične ideologije. Kot nacistično usmerjene je mariborski poročevalec omenil zlasti društvo nemških visokošolcev, športni klub Rapid, moško pevsko društvo ter mariborsko elitistično društvo Schlaraffia. Nemške bojne skupine so se po njegovih podatkih pod vodstvom visokošolcev urile na Rogli. Poročilo je govorilo o pozdravni deputaciji iz Maribora, Celja in Ptuja pri Hitlerju, kakor tudi o sprejemu mariborskega industrialca Josipa Hutterja pri nemškem vodji.¹⁹

Ptujski poročevalec je ocenil, da so bile pod močnim vplivom hitlerjancev tako vinorodne Haloze »s svojo znano bedo« kot (le malce manj socialno ogrožene) Slovenske gorice, medtem ko so bila tudi na Ptuju žarišča širjenja nacistične ideje športna, pevka ipd. nemška društva. Kot vodilne ptujske agitatorje nemštva je izpostavil odvetnika Sixtusa von Fichtenaua in zloglasnega industrialca Alberta Scharnerja. Poročevalec iz Slovenske Bistrice je tamkajšnje razmere z vidika razraščanja nacistične ideologije prav tako označil za zaskrbljujoče, položaj Slovencev v tem mestu pa slabši, kot je bil za časa Avstro-Ogrske. Kot »leglo hitlerjanstva« je videl bistriško tovarno bakra in zaključil: »Naši hitlerjanci so popolnoma prepričani, da bo Slovenija njihova.«²⁰

Beno Anderwald, ki je ob koncu leta 1937 na zadnjo stran brošure *Hitlerjevci v Sloveniji* predrzno zapisal svoje ime za nakazilo prostovoljnih prispevkov, in je bil član akademske skupine Slovenskega planinskega društva, ki je februarja 1939 opravila prvi zimski vzpon čez severno steno Triglava, se je leta 1942 pridružil narodnoosvobodilnemu gibanju in je – potem ko mu je eksplozija odtrgala nekaj prstov – delal v partizanski tehniki na Gorenjskem. Februarja 1944 je zgorel v Veštrskem mlinu ob Sori v Škofji Loki, ki so ga požgali Nemci.²¹

Junija 1938 je mariborsko državno tožilstvo sestavilo obtožnico za triinštiridesetletnega ključavničarja državnih železnic v Mariboru Ivana Zadnika, ki je v začetku aprila po vrnitvi s pivskega potepanja v nemščini kričal, da so ga slišali tudi sosedje: »Živel Hitler, Adolf Hitler je naš vodja, Adolf Hitler je naš krušni oče, naš kralj pa žre kruh. Dol z vindišarskimi psi!« Po pričevanju sosedov je nadaljeval s hitlerjevsko različico verske pesmi Čaščena Marija

¹⁹ Prav tam, 10–13.

²⁰ Prav tam, 17–19.

²¹ Predvojni kranjski plezalci, *Planinski vestnik*, št. 5 (2001), 203; Beno Anderwald, *Planinski vestnik*, junij 2015, 62–63.

(»... je angelski glas, pridi, le pridi Hitler po nas«), medtem ko mu je žena, ki se je zavedala, da imajo stene ušesa, prigovarjala, naj vendar umolkne: »Šani, sei still.«²²

A Zadnik je na sodišču trdil, da se je dogodek za domačimi vrati odvijal takole: trinajstletni sin mu je pripovedoval o aretaciji znanega mariborskega posebneža pobreškega Prezidenta, ki je bil aretiran na državnem mostu (danes stari most), kjer je vpil: »Heil Hitler!« A šaljivec, ki je izredno dobro prepoznaval nevralglične sence okolja, v katerem je živel,²³ je pravzaprav klical: »Drei Liter!« Oče in sin sta se pri mizi še nekoliko pošalila na ta račun in sta tudi sama tolkla s pestmi po mizi ter glasno izrekala domiselno krilatico Prezidenta.

O nemški usmerjenosti Zadnika je govorilo dejstvo, da je pravne usluge iskal pri mariborskem nemškem odvetniku Franzu Brandstetterju, še bolj pa je o tem pričal njegov pobeg v Avstrijo, potem ko mu je mariborsko sodišče (sodnik Josip Čemer) konec avgusta 1938 dosodilo osem mesečno zaporno kazen in plačilo denarne kazni; ljubljansko Apelacijsko sodišče je oktobra 1938 Zadniku po pritožbi oziroma prizivu (slovenskega odvetnika Branka Cvetka) zaporno kazen znižalo na pet mesecev.²⁴

O svojem nemštvu, ki odlično odstira dialektiko med odporom in sožitjem nemštva in slovenstva v Mariboru med svetovnjima vojnama, je Ivan Zadnik spregovoril tudi med aprilskim policijskim zaslišanjem. Mariborčan, ki je bil v dvajsetih letih 20. stoletja celo leto dni strojnik motornega čolna kralja Aleksandra v Beogradu, je v svojem mariborskem domu z ženo Marto z mariborskih Studencev, ki se je kljub slovenskim staršem nadvse mučila s komunikacijo v slovenščini, in tremi otroki govoril nemško:

»Živim stalno v Mariboru in sem že petnajst let v službi državnih železnic. Prej sem bil trinajst in pol let z mašinsko šolo vred pri mornarici. Od tega sem bil pri jugoslovanski mornarici štiri leta. Vzrok mojega izstopa iz mornariške službe so bile družinske razmere. Na poziv matere sem zapustil službo in šel domov. Moj brat Edvard je v tistem času ravno študiral v Gradcu. Moj oče je rodom iz Ribnice, slovenske narodnosti, mati pa je Savinjšanka, rodom iz Mozirja, torej tudi Slovenka. Obiskoval sem pet nemških ljudskih šol. Moj oče me je kot železničar južne železnice bil prisiljen poslati v nemške šole. Istotako imam tri razrede nemške meščanske šole v Mariboru, tri letnike pa

²² PAM, fond: Okrožno sodišče Maribor 1898–1941, Kzp VI 699/38, obtožnica, 15. 6. 1938.

²³ Več o Pobreškem Prezidentu glej: Partljič, *Ljudje iz Maribora*, 30–71; Dolar, *Spomini*, 32.

²⁴ PAM, fond: Okrožno sodišče Maribor 1898–1941, Kzp VI 699/38, V imenu Nj. Vel. Kralja, 29. 8. 1938; V imenu Nj. Vel. Kralja (sodba Apelacijskega sodišča), 12. 10. 1938; dopis predstojništva mestne policije okrožnemu sodišču o Zadnikovem pobegu, 13. 2. 1939.

imam vojaške strojarske šole v Pulju. To so bili razlogi, da sem bil vzgojen nemško.«²⁵

A v zaslišanju na mariborskem sodišču mesec dni kasneje je bila v Zadnikovem zagovoru že dobro opazna argumentacija, značilna za nemško narodno manjšino v Mariboru v odnosu do jugoslovanskih oblasti: »Nisem bil nikoli simpatizer Hitlerja in tudi ne drugih takozvanih Führerjev, ker vem, kako se godi državljanom, ki pripadajo tem državam. Sicer pa se tudi dobro zavedam, da imam svoj kruh v Jugoslaviji ter hočem živeti mirno kot dober in zvest državljan. V tem duhu tudi vzgajam svoje otroke.«²⁶ Sredi novembra 1938 je Zadnik prek odvetnika vložil prošnjo za odlog prestajanja zaporne kazni zaradi preživljanja družine, ki razen njegovih ni imela drugih dohodkov, nato je izginil iz Maribora in priložnosti za preživljanje svojcev iskal na severu.²⁷

Kazenska zadeva dvaintridesetletnega ptujskega skladiščnika Ernesta Verzela, za katerega je mariborsko državno tožilstvo obtožnico sestavilo junija 1938, je zadevala več oseb in nekaj povezanih dogodkov. Verzel, ki je izhajal iz mešane slovensko-nemške družine iz Laškega, je v sodelovanju s skupino mladih ptujskih Nemcev (devetnajstletno Hildo Hutter, njenim sovrstnikom Walterjem Fürstom, sedemnajstletnim Erihom Kasperjem in njegovim enaindvajsetletnim bratom Karlom, devetnajstletnim Walterjem Sellinscheggom in sovrstnico Margareto Alter ter petindvajsetletnim Alfredom Schweglom) in ženo, petintridesetletno ptujsko prodajalko nemškega rodu Josipino Verzel v noči na 20. april 1938 na stolpu proštjske cerkve na Ptujuz izobesil skoraj pet metrov dolgo in osemdeset centimetrov široko nacistično zastavo. Za družbo pa ji je postavil majhno, okrog trideset centimetrov dolgo jugoslovansko zastavo. Ptujski mladinci so zbrali tudi denar za petarde in se dogovorili, da jih bodo zmetali 20. aprila ob četrti uri zjutraj na ptujske ulice, prav tako v čast rojstnega dne nemškega voditelja, vendar nato nekateri med njimi niso zbrali dovolj poguma za načrtovano dejanje.²⁸

Sodba, ki jo je v začetku novembra 1938 kar na osmih straneh izdalo mariborsko okrožno sodišče pod taktirko sodnika Toma Turate, je razkrivala, da je mladeniče branila občudovanja vredna zasedba mariborskih nemških odvetnikov: Edmund Kupnik, Eduard Butschar in Franz Brandstetter. Prvoobtožena Verzel in Hilda Hutter sta bila obsojena na tri mesece zaporne in plačilo

²⁵ PAM, fond: Okrožno sodišče Maribor 1898–1941, Kzp VI 699/38, zapisnik predstojništva mestne policije, 9. 4. 1938.

²⁶ PAM, fond: Okrožno sodišče Maribor 1898–1941, Kzp VI 699/38, Zaslišba obdolženca – Ivan Zadnik, 12. 5. 1938.

²⁷ PAM, fond: Okrožno sodišče Maribor 1898–1941, Kzp VI 699/38, Prošnja obsojenca za odložitev kazni, 14. 11. 1938.

²⁸ PAM, fond: Okrožno sodišče Maribor 1898–1941, Kzp VII 528/38, obtožnica, 14. 6. 1938.

denarne kazni, ostali udeleženci procesa pa samo na denarne kazni. Ker sta bila zakonca Verzel zaposlena v prodajalni Hildinih staršev in zato (ekonomsko) odvisna od njih, je bila denarna kazen za Hildo precej višja od Verzelove. Za razumevanje odmeva nemške priključitve Avstrije na širšem mariborskem območju je sodba zanimiva v delu, kjer našteva olajševalne okoliščine za obsojence, ki so se poleg mladosti in poprejšnje nekaznovanosti nanašali na izvršitev dejanj »v času splošne psihoze, ki je nastopila med jugoslovanskimi državljani nemške narodnosti po avstrijskih marčnih dogodkih.«²⁹

Čeprav je slovenska policija očitno razumela vnetljivost dogajanja ob severni meji in so bili akterji kazenskega primera po aretaciji prepeljani v ljubljanske zapore v šentpeterski kasarni, je značilno za čas (ne le) jugoslovanskega popuščanja nacističnemu režimu, da je beograjski državni tožilec Državnega sodišča za zaščito države samo deset dni po izobešenju nacistične zastave na Ptujju konec aprila 1938 mariborskemu sodišču sporočil, da ni našel osnove za kazensko preganjanje Verzela in ostalih kljub temu, da je nekaj dni pred tem od ljubljanske uprave policije dobil poročilo o tem, da se v ptujskih kulturnih društvih vrši nacistična propaganda in celo: »Vsa nemška mladina v Ptujju je hitlerjevsko orientirana.«³⁰

Ugotovitev je potrdila v zadevi zaslišana dijakinja ptujske realne gimnazije Margareta Alter: »Kar se tiče nemškega dijaštva na tukajšnji gimnaziji, omenjam, da je večina hitlerjansko orientirana. Tudi jaz priznam, da se priznavam k tej ideji in to iz razloga, ker je Hitler za Nemce mnogo storil. Med dijaštvom se o tem precej debatira in omenjam ilustracijo, da sta na primer osmošolca Jeza Franc in Šiftar Ivan, ki sta Slovenca, decembra prošlega leta v gimnaziji razpečala nekoliko brošuro *Hitlerjevci v Sloveniji*, ki sem jo deloma čitala.«³¹

Ker so v Adolfu Hitlerju videli politika, zaslužnega za zблиžanje odnosov med nemško in jugoslovansko državo, so bučno praznovali njegov rojstni dan,³² vendar je bil prvoobtoženi Ernest Verzel pri izražanju naklonjenosti nacističnemu režimu previdnejši: »Ker sem vedel, da ima Hitler svoj rojstni dan dne 20. aprila 1938, sem prišel na idejo, da bi bilo dobro za proslavo /.../ v zgodnjih jutranjih urah v mestu Ptujju streljati s petardami. Vem, da sem jugo-

²⁹ PAM, fond: Okrožno sodišče Maribor 1898–1941, Kzp VII 528/38, V imenu Nj. Vel. Kralja, 2. 11. 1938.

³⁰ PAM, fond: Okrožno sodišče Maribor 1898–1941, Kzp VII 528/38, poročilo uprave policije v Ljubljani beograjskemu državnemu tožilcu, 26. 4. 1938; dopis beograjskega državnega tožilca mariborskemu državnemu tožilstvu, 30. 4. 1938; izpis telefonske komunikacije v zvezi s prevozom osumljenec v ljubljanske zapore, 23. 4. 1938.

³¹ PAM, fond: Okrožno sodišče Maribor 1898–1941, Kzp VII 528/38, zapisnik zaslišanja Margarete Alter, 26. 4. 1938.

³² PAM, fond: Okrožno sodišče Maribor 1898–1941, Kzp VII 528/38, Zaslišanje obdolženca – Hilda Hutter in Karl ter Erih Kasper, 4. 6. 1938.

slovanski državljani in s to svojo mislijo /.../ nisem hotel doseči, da bi si ustvarili javno mnenje, da je treba obstoječi pravni red v Jugoslaviji nadomestiti z drugim, temveč sem hotel s tem izraziti samo željo, da bi se Jugoslavija in Nemčija kolikor mogoče sporazumeli, ker ima Jugoslavija od Nemčije velike gospodarske ugodnosti in ima Jugoslavija tudi prijateljske stike z Nemčijo.«³³

Brez sodbe je ostal kazenski spis Ivana Domitra, čeprav je iz njega razvidno, da je bila po obtožnici konec decembra 1938 sklicana glavna razprava v februarju 1939.³⁴ Primer nemško usmerjenega trgovskega potnika, prodajalca mineralnih vod iz Krčevine pri Mariboru je poseben, ker so petintridesetletnika zaradi hitlerjevske propagande ovadili vidni mariborski izobraženci – etnolog in muzealec Franjo Baš, teolog Fran Kovačič ter profesor in dramatik Dragan Šauda –, ko jim je sredi julija 1938 na vlaku med Mariborom in Ptujem, kamor so se peljali na pogreb, vneto in vsiljivo prikazoval prednosti nemškega nacističnega režima. Ravnatelja Banovinskega arhiva v Mariboru je vedenje Domitra, ki je s sinkom govoril samo v nemščini, tako raztogotilo, da se je odločil podati prijavo: »Vse njegove izjave, povedane v glasnem tonu, da ga je moral slišati ves vagonski oddelek, so bile take, da so z izrednimi simpatijami za nemške razmere, ki so bile podane tudi v neresnično pretirani sliki, zlasti v pogledu cen, da so napravile na nas vse vtis smotrenega defetizma.«³⁵

Baševe navedbe sta konec oktobra v celoti podprla Kovačič in Šauda, ki ga je zlasti zmotilo Domitrovo nerazumevanje protinemških čustev pri nekaterih Slovencih: »Posebno je poudarjal, da ste preje vpili Heil Franc Jožef, zdaj pa ste nekako proti Nemčiji. Ta trditev se je nanašala brez dvoma na ves slovenski življenj pod bivšo Avstrijo.«³⁶

Kako težka sapa strahu in negotovosti je legala nad širšo mariborsko okolico spomladi 1939, dajejo slutiti bodrilne besede uvodničarja mariborskega *Večernika*: »Ostati moramo mirni in dostojanstveni, nimamo se česa bati. Vendar je treba povedati vsemu svetu, da bomo iskreno ponudeno prijateljsko roko od kogarkoli radi sprejeli, da pa bo naš sicer miroljubni narod znal udariti vsakogar, ki bi posegel po njegovi zemlji.«³⁷ A skoraj gotovo novinarjevega pogleda ni delil viničar iz Slovenskih goric, osemintridesetletni Jernej Rebernik, ki je konec marca 1939, potem ko se je napil šmarnice, radostno

³³ PAM, fond: Okrožno sodišče Maribor 1898–1941, Kzp VII 528/38, Zaslišanje obdolženca – Ernest Verzel, 4. 6. 1938.

³⁴ PAM, fond: Okrožno sodišče Maribor 1898–1941, Kzp VI 1464/38, obtožnica, 24. 12. 1938; glavna razprava, 13. 2. 1939.

³⁵ PAM, fond: Okrožno sodišče Maribor 1898–1941, Kzp VI 1464/38, zapisnik zaslišanja Franja Baša na sreskem načelstvu, 15. 7. 1938.

³⁶ PAM, fond: Okrožno sodišče Maribor 1898–1941, Kzp VI 1464/38, zapisnik zaslišanja Frana Kovačiča in Dragana Šaude na sreskem načelstvu, 27. 10. 1938.

³⁷ *Večernik*, 26. 4. 1939, 2.

klical »Heil Hitler!«, »Hitler, pridi!« in »sedaj bode Hitler prišel«. Znanca, ki sta ga ovadila, sta sodniku povedala, da je bil nezakonski sin Terezije viničar na posestvu nemškega lastnika vinograda ter znan hitlerjanec.³⁸ Čeprav je bila posplošena, je stanje duha med revnimi štajerskimi viničarji maja 1939 razkrivala argumentacija mariborskega državnega tožilstva v obtožnici, ki ni dobila nadaljevanja v sodbi: »Ker je obče znano, da so skoraj vsi viničarji in drugi služabniki nemških državljanov ob meji hitlerjansko navdahnjeni in so prepričani, da bi bilo veliko boljše pod Hitlerjem, zato je tudi umevno, da je osumljenec enakega mišljenja.«³⁹

Če je na Hitlerjev rojstni dan leta 1938 visela nacistična zastava s cerkvenega zvonika na Ptuju, niso želeli nacizmu privrženi mariborski Nemci leto dni kasneje prav nič zaostajati, temveč so zastavo s kljukastim križem 19. aprila 1939 ponoči izobesili z zvonika Magdalenske cerkve v Mariboru. Zmagoslavje je moralo biti toliko slajše, saj so slovenski nasprotniki hitlerizma podobna dejanja pričakovali in jih skušali bolj ali manj uspešno preprečiti.⁴⁰ Odvetnika Eduard Butschar in Franz Brandstetter si morda nista dala dvakrat reči, da bi zastopala sodelujoče pri nočni akciji, vendar tega nista nameravala početi brezplačno, kakor so si obetali nacistični aktivisti. Nekateri med njimi so tako po uradni dolžnosti zastopali slovenski odvetniki, med njimi Vekoslav Kukovec, Josip Leskovar in Danilo Komavli, primorski begunec v Mariboru, ki je po nemški okupaciji pravočasno in za vselej zapustil mesto.⁴¹

Štiridesetletni Ernest List je bil soboslikar in večkratni zapornik, prav tako sta bila dotlej že večkrat zaprta štiriintridesetletni ključavničar Ivan Schweighofer in dve leti mlajši Herman Trop; enaintridesetletni Ivan Mihič je bil skladiščnik, dotlej že zaprt in brezposeln je bil devetintridesetletni Ervin Pernat, zadnja med obtoženci je bila osemnajstletna slovenska dijakinja Josipina oziroma Jožica Pirnat, ki je šolska leta preživela v Gradcu.⁴² Po hišni preiskavi je bila Listu zaplenjena uniforma SA in pesem Ruf (oziroma Auf) zum Kampf!, spisana za mobilizacijo mariborskih Nemcev, ki je bila natisnjena na letakih razširjena med mariborskimi uradniki in delavci; ko je prišla v roke očitno

³⁸ PAM, fond: Okrožno sodišče Maribor 1898–1941, Kzp VII 521/39, kazenska prijava žandarmerijske stanice v Lenartu, 2. 4. 1939; Zaslisanje priče – Janez Kurnik, 28. 4. 1939.

³⁹ PAM, fond: Okrožno sodišče Maribor 1898–1941, Kzp VII 521/39, obtožnica, 10. 5. 1939.

⁴⁰ Zupan, *Komedija človeškega tkiva*, 204.

⁴¹ Več o Komavliju glej: Mateja Ratej, »Danilo Komavli«, v: *Mariborske osebnosti* (Ljubljana: ZRC SAZU, 2018).

⁴² PAM, fond: Okrožno sodišče Maribor 1898–1941, Kzp VI 533/39, poročilo predstojništva mestne policije v Mariboru državnemu tožilstvu, 26. 4. 1939; Zaslisanje obdolženca – Jožica Pirnat, 2. 5. 1939.

nepravemu uradniku mestne hranilnice, jo je ogorčeno pokazal znancu: »Poglej, kako ti delajo z nami, a naši proti temu nič ne ukrenejo.«⁴³

Da se Slovenci v Mariboru tedaj niso več čutili varne in niso imeli občutka, da so jih jugoslovanske oblasti zmožne zaščititi, je bilo še bolj jasno, ko so pričeli Listovi pomočniki govoriti o njegovih povezavah z oddelki SA v Gradcu in njegovi aktivni vlogi pri organizaciji bojnih skupin, ki bi po prejetem znaku z izgrede pomagale k nemški zasedbi Maribora. Kasnejša preiskava je ovrgla sum o petsto pripadnikih SA, ki naj bi jih v Mariboru zbral List, v zvezi s tem je bilo zaslišanih nekaj najvplivnejših mariborskih nemških odvetnikov, ki so bili obenem voditelji tamkajšnje nemške narodne manjšine. Karl Kieser, ki je bil tudi član komisije za vpis otrok v nemško manjšinsko šolo v Mariboru, je povedal, da ga je List obiskal, domnevno zaradi vpisa hčerke, a kmalu se je izkazalo, da ga mori po njegovem mnenju neznosna pasivnost mariborske nemške skupnosti in njenih vodij, ki bi jih morali nadomestiti veliko bojevitejši posamezniki. Tako Kieser kot Brandstetter in Lothar Mühleisen so zanikali, da bi Listu obljubili brezplačno pravno zastopanje, označili so ga za renomista, tj. nekoga, ki se je želel na vsak način družbeno proslaviti. Senior evangeličanske cerkve v Mariboru, sicer znan privrženec nacizma Ivan Baron, ki je zanikal znanstvo z Listom, je na zaslišanju podal še značilno izjavo lojalnosti: »Samo ob sebi je umevno, da jaz nisem imel s temi pesmimi nikake zveze, zlasti ker se popolnoma zavedam, da uživa evangeličanska cerkev v Sloveniji popolno svobodo in zaščito in ker se tudi sam čutim kot jugoslovanski državljani.«⁴⁴

Sodnik Tomo Turato je sredi septembra 1939 v sodbi na enajstih straneh »fanatičnega narodnega socialista« Lista, ki med postopkom ni kazal kesanja, temveč ponos zaradi storjenega, obsodil na leto dni robije, ostale udeležence procesa pa na eno- do desetmesečni strogi zapor.⁴⁵ Vendar državni tožilec Aleksander Trampuž ni pristal na nizke kazni, sredi novembra 1939 mu je pritrnilo Apelacijsko sodišče v Ljubljani in Listu, ki je Hitlerja interpretiral kot »zaščitnika delavcev«, kazen zvišalo na pet let robije, po dve leti robije pa so dobili tudi Trop, Mihič in Pernat. Utemeljitev za strogost je vsebovala

⁴³ PAM, fond: Okrožno sodišče Maribor 1898–1941, Kzp VI 533/39, dopis predstojništva mestne policije v Mariboru državnemu tožilstvu, 5. 5. 1939; zapisnik – Gustav Starešina, 7. 4. 1939.

⁴⁴ PAM, fond: Okrožno sodišče Maribor 1898–1941, Kzp VI 533/39, Zaslišanje prič – Karl Kieser, Lothar Mühleisen, Franz Brandstetter, Ivan Baron, 1. 6. 1939.

⁴⁵ PAM, fond: Okrožno sodišče Maribor 1898–1941, Kzp VI 533/39, V imenu Nj. Vel. Kralja, 15. 9. 1939.

pojasnilo, da bi utegnilo (zlasti Listovo) težko kaznivo dejanje »ob državni meji /.../ ob danih napetih razmerah povzročiti nedogledne usodne posledice.«⁴⁶

V mariborskem *Večerniku* so nekaj dni po dogodku zagonetno pisali o Listovi akciji v kratki notici z naslovom Dejanja brez ponosa, ki na vnetljivem prostoru antagonizma med nemštvom in slovenstvom niti z besedo ni omenila nemštva: »Neki narod ima na tej zemlji povsod raztresene svoje narodnjake. Pa so se ti spomnili nekega dne nekje, da bi na čast svojemu narodu, ki živi v domovini, še več pa ideji, za katero gore in plamte, napravili malo slovesnosti. Ne preveč, samo malo zastav, pa če bi bilo mogoče na kakšnem gričku malo zakuriti. Prišlo pa je veliko razočaranje, za kurjenje se sploh ni našel nihče, za zastave pa so gospodje pristaši tega naroda našli dva človeka. Ne morejo pa biti nanju preveč ponosni, saj je eden zapisan štirinajstkrat, drugi pa je precej boljši, pa je vseeno zapisan enajstkrat v kazenskem listu. Pristavek na tem listu pa se glasi: vlomi in tatvine. Če bi to bilo pri nas, bi se zgražali.«⁴⁷

Konec marca 1939 so Apaško kotlino pretresale pronemške demonstracije pretežno slovenskega kmečkega prebivalstva, ki so v priključitvi področja nemškemu rajhu videli izhod iz svojih eksistencialnih problemov. Proces proti Valentinu Baumanu in tovarišem se na mariborskem sodišču ni zaključil s sodbo, vendar so bile v zadevi zaslišane številne priče. Približno sto dvajset demonstrantov iz različnih krajev Apaške kotline je korakalo v povorki, vzklikalo Hitlerju in zahtevalo priključitev obmejnih krajev Nemčiji, nato pa je množica krenila proti državni meji na mostu v Cmureku, kjer je želela vdreti v avstrijski Mureck. Kolovodja povorke je pri tem v nemščini kričal vprašanja: »Kdo je naš vodja?« ali »Kdo nam bo dal kruh in delo?«, na katera demonstrantom ni bilo težko odgovoriti: »Adolf Hitler!« Udeležence protesta, ki so bili opremljeni z raznovrstnim kmečkim orodjem, so razgnali žandarji, pri čemer so bili poškodovani tako žandarji kot demonstranti.⁴⁸

Dvajsetletna Roza Šnajder je kasneje povedala sodniku: »Deloma smo se udeležili teh demonstracij tudi radi tega, ker so v naših obmejnih krajih zelo slabe gospodarske razmere in ne moremo naših pridelkov prodati za primer-no ceno.«⁴⁹ Nekateri kmetje so se udeležili demonstracij zaradi informacij, da je Hitler zasedel Štajersko, zaradi česar je udeležba obvezna, vsi pa so se bali militantnosti tamkajšnjih mladih hitlerjanskih voditeljev, ki so ljudi pozivali,

⁴⁶ PAM, fond: Okrožno sodišče Maribor 1898–1941, Kzp VI 533/39, V imenu Nj. Vel. Kralja (sodba Apelacijskega sodišča), 15. 11. 1939.

⁴⁷ Dejanja brez ponosa, *Večernik*, 26. 4. 1939, 4.

⁴⁸ PAM, fond: Okrožno sodišče Maribor 1898–1941, Kzp X 433/39, kazenska prijava žandarmerijske stanice v zgornjem Cmureku, 31. 3. 1939.

⁴⁹ PAM, fond: Okrožno sodišče Maribor 1898–1941, Kzp VI 433/39, Zaslišanje obdolženca – Roza Šnajder, 23. 5. 1939.

da pristopijo k demonstracijam, in so kasneje za svojo obrambo najeli mariborskega odvetnika Franza Brandstetterja.⁵⁰

Zaradi priprave in vodenja marčevskih demonstracij v Apaški kotlini je bil sredi julija 1939 zaslišan in obtožen petinštiridesetletni delavec Maks May iz Črncev, ki je brez pomislekov priznal udeležbo na demonstracijah in celo »navdušeno« vpitje »Heil Hitler!«, ni pa želel prevzeti odgovornosti za organizacijo dogodka.⁵¹ V začetku aprila 1939 je bil v zvezi s pripravo demonstracij ovaden še petdesetletni graški gledališki igralec Vincenc Veitlmayer, ki je od leta 1933, ko je bil zaradi hitlerizma izgnan iz Avstrije, živel v Apačah, kjer je novačil tamkajšnjo mladino z vodenjem nemškega dramskega krožka, poučevanjem citer po domovih ipd. Osumljen je bil, da je nekaj tednov pred demonstracijami ponoči nabil plakat s prohitlerjevsko vsebino na kostanjevo drevo pred apaško cerkvijo.⁵²

Močno nemško čutenje je konec marca 1939 napeljalo k neprevidnosti tudi sedeminpetdesetletnega ormoškega ekonoma Jožefa Lampla. Someščanki je Lampl na ugotovitev, da imajo mnoge države narodne manjšine, pa zato še ne napadajo drugih držav, pri čemer je merila na Hitlerjevo vnemo priključevanja Sudetov in Avstrije, zabrusil, da bo Hitler kmalu vkorakal tudi na slovensko ozemlje, pri čemer bo v koncentracijska taborišča zaprl vse Slovence, ki so leta 1918 sodelovali pri prevratu. Nenavadno je, kar kaže kazenski spis, da drznej ni imel pravnih posledic za izrečeno.⁵³

Delovanje enaintridesetletnega Mariborčana Ivana Ulbla, mojstra izdelovanja električnih aparatov za trajno ondulacijo za frizerske salone, aprila 1939 ni moglo biti pojasnjeno z vinjenostjo, ki je pri mnogih akterjih kazenskih spisov delovala kot sprožilec za izpovedovanje naklonjenosti hitlerizmu. Zaradi zbiranja mladih moških v njegovi delavnici, ki ga je zaznala tudi policija, je bila pri njem sprožena hišna preiskava, ki je odkrila številne sezname Mariborčanov slovenskega in nemškega rodu ter povečan zemljevid mesta z vrisanimi lokacijami kasarne vojvode Mišiča, železniškega in državnega mostu ter brvi preko Drave. Med Ulblovim osebni predmeti je bila tudi mobilizacijska pesem Ruf zum Kampf in ilustracija nemškega bojnega letala. O seznamih je v Mariboru rojeni Ulbl trdil, da gre za naročnike na časnik *Deutsche Nachrichten*, ki je od januarja 1939 izhajal v Zagrebu, njegov mariborski zastopnik pa je bil Oton Badl, ter za podpisnike, ki so podpirali ustanovitev nemškega kulturnega društva v Mariboru in katerih zbiranje je naročil

⁵⁰ PAM, fond: Okrožno sodišče Maribor 1898–1941, Kzp VI 433/39, Zaslišanje obdolženca – Rihard Zungl, Ljudmila Roj, 22. 5. 1939.

⁵¹ PAM, fond: Okrožno sodišče Maribor 1898–1941, Kzp VII 697/39, obtožnica, 15. 7. 1939.

⁵² PAM, fond: Okrožno sodišče Maribor 1898–1941, Kzp X 534/39, kazenska prijava žandarmerijske stanice v Apačah, 3. 4. 1939.

⁵³ PAM, fond: Okrožno sodišče Maribor 1898–1941, Kzp V 717/39, obtožnica, 23. 6. 1939.

mariborski evangeličanski pastor Baron. Nadaljevanje policijskega poročila o zadevi, ki ga je podpisal v času druge svetovne vojne zloglasni Lovro Hacin, je bilo več kot zgovorno: »Ker so pa mariborski Nemci znani, da je njih večina iredentistično usmerjena proti naši državi in da se njih večina bavi s propagando proti naši državi in s špijonažnimi posli, je evidentno, da je Ulbl organiziran v taki ilegalni organizaciji.«⁵⁴

Po takšni argumentaciji je moral pred sodnika tudi v srbski Kucuri rojeni devetinštiridesetletni pastor Ivan Baron. Priznal je, da je po razpustu mariborskega Kulturbunda leta 1935 in glede na razvoj nemško-jugoslovanskih odnosov po Anschlusu prišel na misel o vnovični organizaciji krajevne skupine v Mariboru. Dodal je, da je »po ovinkih« izvedel, da takšno obnovo pričakuje celo mariborska »policijska oblast«. Januarja 1939 je torej odpotoval v Novi Sad na centralo Kulturbunda, da bi se pozanimal o podrobnostih obnove podružnice na severni jugoslovanski meji. Pridobitev potrebnih dvajset pristopnikov je zaupal Ivanu Ulblu. Povedal je, da je bila na mariborski policiji vložena prošnja zaradi pomanjkljivosti sicer zavrnjena, a mu je ban Dravske banovine Marko Natlačen ob zadnjem obisku v Mariboru osebno zagotovil, da bo prošnja v kratkem »ugodno rešena«.⁵⁵

Ban Marko Natlačen je bil konec aprila v Mariboru, kjer se je ustavil po obisku Savinjske, Mislinjske in Šaleške doline, sprejet na najvišji ravni: ob županu Alojziju Juvanu so se sprejema udeležili še drugi predstavniki državnih in cerkvenih institucij na čelu s škofom Ivanom Tomažičem. Ob razumevanju lokalnih politikov, da bo ban kot najvišji predstavnik oblasti na Slovenskem podprl njihova prizadevanja na področju razvoja industrije v mestu, je bila njegova prisotnost v mariborski slovenski javnosti razumljena kot branik stabilnosti, miru in urejenosti zaradi vse bolj kaotičnih razmer in odnosov med nemštvom in slovenstvom. Ali kot je zapisal uvodničar *Večernika*: »Sedanja čas terja, da se vse pogrške preteklosti temeljito popravijo (meril je na zapostavljanje obmejnega mesta s strani državnih oblasti, op. p.), da se posveti takoj vsa potrebna pažnja vsemu kompleksu obmejnih vprašanj in ustvari iz zadovoljnega prebivalstva živa in zato nepremagljiva barikada proti vsaki tuji razkrojevalni propagandi.«⁵⁶

Slovinci v mestu so od bana Marka Natlačena pričakovali pomoč pri zatiranju hitlerizma, on pa je po svojem obisku v Mariboru dovolil obnovitev nemškega Kulturbunda kot osrednjega žarišča nacistične ideologije na širšem

⁵⁴ PAM, fond: Okrožno sodišče Maribor 1898–1941, Kzp X 551/39, poročilo uprave policije v Ljubljani državnemu tožilstvu v Ljubljani, 29. 4. 1939.

⁵⁵ PAM, fond: Okrožno sodišče Maribor 1898–1941, Kzp X 551/39, Zaslisanje priče – Ivan Baron, 5. 6. 1939.

⁵⁶ Obisk g. bana v Mariboru in uvodnik, *Večernik*, 28. 4. 1939, 2.

območju Maribora do okupacije leta 1941. To pa ni bilo edino sporočilo jugoslovanskih oblasti mariborskim Slovencem spomladi 1939. Potem ko je beograjski državni tožilec maja 1939 odločil, naj Ulblu sodi redno sodišče po Zakonu o zaščiti javne varnosti in reda v državi, se je kazenska zadeva v nacifikacijo mesta brez dvoma močno vpetega Mariborčana zaključila. A v isti sapi se zdi verjetno, da so bili dokumenti (obtožnica in sodba?) po nemški okupaciji Maribora umaknjeni iz spisa.⁵⁷

* * *

»Menda ni še nobeno zgodovinsko razdobje zabeležilo toliko bobnečih gesel in fraz ali bolje potvar in laži, kakor jih moremo zabeležiti danes. /.../ Mnóštvo je neizšolano in naivno, zbegano in nezadovoljno ter odklanja dejanski položaj, zato velikim besedam rado veruje v globoki želji, da bi se sprožilo nekaj novega, pa bilo kar – in kakorkoli.«⁵⁸ Ko beremo besede uvodničarja *Mariborskega večernika Jutra* iz aprila 1938, spoznamo, da t. i. postresničnost ni izvirni pojav dobe na prehodu v digitalnost, temveč je razrast in legitimacija laži v javnem govoru naravni pojav vsakega obdobja, ki se približuje kolapsu. Ob branju razmisleka predvojnega mariborskega novinarja obenem lažje razumemo miselnost mariborskih in okoliških Slovencev, ki so v desetletju pred drugo svetovno vojno in zlasti po nemški priključitvi Avstrije marca 1938 rešitev eksistencialnih zagat videli v priključitvi Štajerske nemškemu rajhu.

Ljudomrzni politični ekscentriki vznikajo danes po enakem vzorcu, kot so se rojevali v času Adolfa Hitlerja, množična psihoza tistih, ki so (bili) očarani nad njimi, pa prav tako kot tedaj tudi v sodobnosti plava v območju iracionalnega. Pojavne oblike množične psihoze v Mariboru in okolici po nemški priključitvi Avstrije odlično odstirajo kazenski spisi mariborskega okrožnega sodišča, ki zadevajo hitlerjevsko propagando; pojasnjujejo, da je bilo takšno stanje v prvi vrsti izraz negotovosti nad prihajajočo zelo verjetno radikalno spremembo bivanja. Majava, pogosto na najnižje reflekse omejena psihološka podlaga se je nato glede na posameznikov osebni značaj in socialni položaj zlahka oprijela močne, odločne, z vsemi odgovori na bistvena vprašanja opremljene nacistične ideologije.

Medtem ko je mariborsko okrožno sodišče v tridesetih letih 20. stoletja zaradi hitlerjevske propagande obravnavalo le okrog deset žensk, kar je bila predvsem posledica tedanje skorajda popolne odsotnosti ženske spola v

⁵⁷ PAM, fond: Okrožno sodišče Maribor 1898–1941, Kzp X 551/39, dopis beograjskega državnega tožilca okrožnemu sodišču v Mariboru, 5. 5. 1939.

⁵⁸ Preobljudenost, *Mariborski večernik Jutra*, 27. 4. 1938, 1.

javnosti, so bili ranljiva in za nacizem vneta skupina slovenskega prebivalstva na Štajerskem slovenski nezakonski sinovi. Pogosto so bili to otroci, ki so jih slovenske deklice spočele s svojimi kmečkimi gospodarji ali služkinje z (nemškimi) delodajalci ter so bili zaradi izrazito odklonilnega in poniževalnega odnosa okolja do njih ter njihovih mater osebno frustrirani. V Hitlerjevi retoriki so zlahka prepoznali varno zatočišče in možnost osebnega dviga.

Privrženost Hitlerjevi ideologiji na širšem mariborskem prostoru ni vsebovala nestrpnosti do Judov, pač pa so bili zlasti po letu 1938 močno ožigosana skupina, v katero je bilo uperjeno sovraštvo, Srbi in po prvi svetovni vojni na Štajersko priseljeni Primorci (zaničevalno Čiči). Naglo razpadanje jugoslovanskega imaginarija in nacionalna dezintegracija v Mariboru in okolici po nemški priključitvi Avstrije leta 1938 so bili najbolj boleči za slovensko izobraženstvo, ki je po prevratu 1918 projekt slovenizacije Maribora razumelo kot življenjsko poslanstvo. V tridesetih letih 20. stoletja, ko se je vsem na očeh podiral slovenski Maribor, so umirali kot po tekočem traku. Leta 1934 je za posledicami kapi v šestdesetem letu umrl general Rudolf Maister, v Mariboru enako vpliven je bil soustanovitelj mariborskega Sokola, učitelj in politik Ljudevit Pivko, rojen v Novi vasi pri Markovcih, ki je zaradi zapletov po operaciji umrl leta 1937 v sedeminpetdesetem letu starosti. Leta 1938 je zaradi raka na želodcu v triinpetdesetem letu umrla Maistrova soproga Marija Maister, agilna moč slovenskega ženskega gibanja v Mariboru v desetletjih po prevratu, leto kasneje pa v petinštiridesetem letu »popolnoma nepričakovano« znan mariborski zdravnik in nekdanji Maistrov borec Alfonz Wankmüller, »ves čas pošten narodni delavec, ki ga bo naš obmejni Maribor zelo pogrešal.«⁵⁹

Aprila 1940 je v štiriinpetdesetem letu za tuberkulozo umrl mariborski okrožni sodnik in zgodovinar Vladimir Travner, v študentskih letih član akademskega društva Triglav in ognjeni borec za slovensko univerzo, ki je leta 1939 kot sodelavec mariborskega humorističnega *Totega lista* v njem objavil sonet Čista rasa, uperjen proti nacističnemu pogledu na stvarnost.⁶⁰ S kazenskimi primeri hitlerizma najtesneje povezan je bil leta 1884 na Zgornji Polskavi rojeni mariborski državni tožilec Ivan Hojnik, ki je leta 1939 v petinpetdesetem letu starosti nenadoma umrl zaradi kapi. Po prevratu je prišel v Maribor, kjer je leta 1920 postal namestnik državnega tožilca, od leta 1927 do smrti je bil državni tožilec.⁶¹ Drugi takšen pravnik je bil mariborski odvetnik Ferdo Lašič, ki je – pospremljen v skrbi nad naraščajočo napetostjo med

⁵⁹ Alfonz Wankmüller, *Večernik*, 11. 9. 1940, 4.

⁶⁰ Zadnja pot dr. Travnerja, *Mariborski večernik Jutra*, 17. 4. 1940, 5; Vladimir Travner, Slovenska biografija, pridobljeno avgusta 2019, <https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi718812/>.

⁶¹ Arhiv Slovenskega biografskega leksikona (ZRC SAZU), Dr. Ivan Hojnik, *Jutro*, 20. 9. 1939.

nemštvom in slovenstvom v mestu – malce pred svojim šestdesetim rojstnim dnevom zaradi pljučnice prav tako nepričakovano umrl leta 1938. Bil je vidna javna osebnost med Slovenci v Mariboru, publicist, član Sokola, predsednik podružnice Družbe sv. Cirila in Metoda itd.⁶²

VIRI IN LITERATURA

Arhivski viri

PAM, fond: Mestna občina Maribor, Gospodinjska in Domovinska kartoteka.

PAM, fond: Okrožno sodišče Maribor 1898–1941, Kazenski spisi o hitlerizmu, 1931–1941.

Arhiv Slovenskega biografskega leksikona (ZRC SAZU), Ivan Hojnik.

ČASOPISNI VIRI

Glas delavca, 1938.

Jutro, 1939.

Mariborski večernik Jutra, 1938, 1940.

Planinski vestnik, 2001, 2015.

Slovenska vas, 1938.

Večernik, 1939.

Tiskani viri

Vito Kraigher, *Slovenstvo in hitlerizem. Sodobnost*, št. 9 (1937).

Seznam osebja pravosodne uprave za Slovenijo vključno Stola sedmorice, odd B, in vrhovnega državnega pravdnštva v Zagrebu. Ljubljana: Predsedništvo Višjega deželnega sodišča, 1927.

Monografije

Ferdo Čulinović, *Jugoslavija između dva rata*, 2. del. Zagreb: Izdavački zavod Jugoslavenske akademije, 1961.

Jaro Dolar, *Spomini; v preddverju literature*. Maribor: Založba obzorja, 1995.

Drago Jančar, *In ljubezen tudi*. Ljubljana: Beletrina, 2017.

Pieter Judson, *Guardians of the Nation. Activists on the language frontiers of Imperial Austria*. Cambridge, London: Harvard University Press, 2006.

Dore Klemenčič – Maj, *Izgubljeni zapiski*. Ljubljana: Partizanska knjiga, 1972.

⁶² »Dr. Ferdo Lašič na mrtvaškem odru«, *Mariborski večernik Jutra*, 19. 4. 1938, 2; »Ferdo Lašič«, *Mariborski večernik Jutra*, 20. 4. 1938, 1.

Lovro Kuhar – Prežihov Voranc. *Zbrano delo*, 9. knjiga. Ljubljana: DZS, 1962 in 1973.

Jelka Melik, *V imenu Njegovega Veličanstva Kralja! Kazensko sodstvo v jugoslovanski Sloveniji v letih 1930–1941*. Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 2000.

Dušan Nečak, *Avstrijska legija II*. Maribor: Obzorja, 1995.

Tone Partljič, *Ljudje iz Maribora*. Ljubljana: Beletrina, 2017.

Martin Pollack, *Smrt v bunkerju. Poročilo o mojem očetu*. Ljubljana: Slovenska matica, 2005.

Mateja Ratej, *Vojna po vojni. Štajerske kmečke družine v dvajsetih letih 20. stoletja*. Ljubljana: Modrijan, 2016.

Mateja Ratej, *Markuzzijev madež. Rojevanje človekovih pravic po prvi svetovni vojni*. Ljubljana: Modrijan, 2017.

Makso Šnuderl, *Osvobodene meje; kronika Maribora in slovenske severne meje v letih 1918/19*. Maribor: Založba obzorja, 1968.

Spletni vir

Slovenska biografija. Vladimir Travner, <https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi718812/> (pridobljeno avgusta 2019)

HITLERISM IN THE WIDER MARIBOR SURROUNDINGS IN THE 1930s

Summary

After the German occupation of Austria, a not so small number of Slovene Styrians eagerly expected the march in of German soldiers and this is evident from the Slovene literature and memoirs. The black-white idea to unify all (foremost Styria) Slovenes that were impressed by the Nazi ideology with the deviant remark Germanophiles and which was characteristic for the nationalistic movements in the second half of the 19th century, was also accepted by the 20th Slovene historiography. The above mentioned heavily influenced the processes of collective facing one's past. People who, mostly after 1938, saw Hitler's ideology as a possibly better future did not behave in a deviant manner like rebellious individuals in a national movement, but it was more of a case of a mass psychosis of people on the northern Yugoslav border, which was the result of huge social inequality. This is illustrated in "letters of repute" that were enclosed to criminal records – suspects were issued such personal characteristics by central municipality – and they mostly state that the suspects were common people "of good repute". If from the beginning of the 1930s and until 1937 the Maribor court dealt with a few criminal cases of Hitlerism a year (between three and five), this changed rapidly in 1938 (almost 20 cases and in 1939 the number of cases was simply almost too much to handle (seventy). In 1940, there were a little less than fifty cases of Hitlerism and the decrease could be the effect of partial disillusion of people from Maribor and its surroundings, for they realised the offensive role Germans played in the war in Europe. Until April 1941, there were around ten cases of Hitlerism. In around hundred and fifty criminal records, which the author researched in more detail and will be published in the scientific work *Swastika on the Graveyard Wall (Svastika na pokopališkem zidu)*, the protagonists were seldom members of the Maribor German

community, but almost exclusively Slovenes from Maribor and its surrounding; farmers (winegrowers from outskirts of Maribor), workers and craftsmen, who spoke in favour of Hitler's possible return in a more or less relaxed public atmosphere. Hitler was supposed to "make the order", chase away Čičs (fugitives from Primorje) and Serbs and return Styria to where it belonged – in German hands. Hitlerism of Slovene population in Styria was a mirage of a better life, for the Styrian Slovenes represented by the German state from the moment when Adolf Hitler took over its leadership.

HITLERISMUS IN BREITERER UMGEBUNG VON MARIBOR/ MARIBOR IN DEN 1930-ER

Zusammenfassung

Nach der deutschen Besetzung Österreichs begrüßte nicht so kleine Zahl von slowenischen Steirer eifrig den Einmarsch deutscher Soldaten. Darüber kann man in slowenischer Literatur und Memoiren damals lebender Bevölkerung lesen. Die schwarz-weiße Idee, (vor allem steirische) Slowenen, die die Nazi-Ideologie befürworteten, einfach mit der devianten Bezeichnung Deutschtümmler, die für die Zeit der Formierung von nationalen Bewegungen in der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts typisch war, zu charakterisieren, wurde auch von der slowenischen Geschichtsschreibung der zweiten Hälfte des 20. Jahrhunderts angenommen und hielt damit die Prozesse der gemeinsamen Konfrontation mit eigener Vergangenheit auf. Dass es sich bei denjenigen, die in Hitlers Ideologie – vor allem nach 1938 – eine bessere Zukunft sahen, nicht um abweichendes Verhalten von Einzelnen gegen die Nationalbewegung, sondern um eine Psychose der Bevölkerung an der nördlichen Grenze Jugoslawiens, entstanden durch große soziale Ungleichheit, zeigen unter anderem den Strafabakten beigelegte „Briefe über den Ruf“. Für die Verdächtige wurde so eine Persönlichkeitscharakteristik von der lokalen Stadtgemeinde vorbereitet und in meisten Fällen handelte sich um gewöhnliche Menschen mit „gutem Ruf“. Falls das Mariborer/Marburger Gericht vom Beginn der 1930er bis zum Jahr 1937 jährlich nur einige mit dem Hitlerismus verbundene Straffälle (von drei bis fünf) behandelte, wurde die Zahl im Jahr 1938 auf einmal erheblich größer (fast zwanzig), wobei die Zahl der Fälle im Jahr 1939 fast unbeherrschbar wurde (siebzig). Im Jahr 1940 gab es rund fünfzig mit dem Hitlerismus verbundenen Fälle; der Zahlrückgang könnte mit dem wenigstens eingeschränkten Erwachen der Bevölkerung von Maribor/Marburg und Umgebung wegen der deutschen äußerst aggressiven Rolle im bisherigen Kriegsgeschehen erklärt werden. Bis April 1941 gab es rund zehn Hitlerismus-Fälle. In den mehr als hundertfünfzig Strafabakten, die die Autorin in der entstehenden wissenschaftlichen Monographie *Swastika an der Friedhofswand (Svastika na pokopališkem zidu)* genauer recherchiert, gibt es kaum Vertreter der Mariborer/Marburger deutschen Gemeinschaft, sondern sind die Protagonisten Mariborer/Marburger Slowenen und Slowenen aus der Umgebung und zwar Bauer (vor allem Winzer aus der Mariborer/Marburger Umgebung), Arbeiter und Handwerker, die in mehr oder weniger entspannten Atmosphäre in der Öffentlichkeit hoch über den Einmarsch Hitlers sprachen, der „Ordnung schaffen wird“, die Čičen (Flüchtlinge aus Primorje) und Serben vertreiben wird und die Steiermark wieder dahin bringen, wohin sie gehört – in deutsche Hände. Hitlerismus der slowenischen Bevölkerung in der Steiermark bedeutete eine Täuschung des besseren Lebens, das die Steirer Slowenen in dem deutschen Staat ab dem Moment, in dem Adolf Hitler die Führung übernahm, sahen.